

sonló, sőt helyenként azonos a szimbolista költészet elmosó, határozatlanságot kereső stílusa. (Proust 51 éves volt, mikor meghalt, tehát ifjúsága a szimbolizmus virágzásába esik.) Ezért hiányzik nála a szerkesztésnek, ahol a belső élet egységes folyamának hű elemzése a művészi cél? Hasonló ehhez Montaigne esete, ki szintén képtelen volt tervszerűen dolgozni, mert ő a saját lelki világát legapróbb árnyalataiban igyekezett megrögzíteni, neme pedig egyfajta rendszerben bemutatni.

Könnyű Proust szellemi forrására rámutatni: ő Bergson filozófájának irodalmi kifejezése. Proust regénye az intuício regénye, az álom, az ösztön és érzelemfolyamaté, melyben az állandó cél a bergsoni elv megvalósítása: az intuitív lelki élet minél tökéletesebb kiélése. Bergsonnál is háttérbe szorul a logikai ész és az akarat, minélfogva misztikus és pszichológikus irányú filozófája igen termékeny lehet irodalmi hatásában, de veszedelmes erkölcsi szempontból, mert az akarat elem nem játszik benne fontos szerepet. Hasonló a stílusuk is: metafórikus társítás Bergsonnak is, Proustnak is, szokásos kifejezési módja, ott, ahol a logikus abstrakciók kifejező ereje megszűnik.

Így, ha a nagy francia erények: a világosság és a szerkesztés elvesztek is, egy régi francia irodalmi érték, a lélek-elemzés, mélypontját érte el a világ ez egyik legnagyobb ráemlékező tehetségének alkotásában.

Eckhardt Sándor.

Támadás az irodalomtörténeti tankönyvek ellen — Franciaországban. A francia folyóiratokban és napilapokban érdekes vita kavargó néhány hónap óta. Fernand Vandérem indította meg a Revue de la France 1922 aug. 15—dec. 15-i számaiban folytatólagosan megjelent cikkeivel, melyekben erős támadást intéz az egyetemen és a középiskolákban használatos irodalomtörténeti kézikönyvek ellen.

Mindenfelől visszhangzik a felháborodás. Hozzászolt a kérdéshez az új írók tekintélyes folyóirata, a Nouvelle Revue Française; fölemelte a szavát a nacionalista pártvezér és szenvedélyes tollú kritikus, Léon Daudet; a napilapok félreverik a hangokat, a L'Intransigeant, számos kiváltság aláírásával, nyílt felhívást intéz a Közoktatásügyi Tanácshoz;

az ellenfél pedig ijedten védekezik: ne oly hangosan, az Istenért, megtalálják hallani a külföldön.

Hogyan, hiszen Vandérem azt bizonyítgatja rengeteg példával és vagdalkozó elmésséggel, hogy az iskolában használatos negyven-, sőt négyszázhatvanezer példányban elterjedt irodalmi kézikönyvek közül legföljebb egy állja meg a helyét: a legkevésbé használt. Pedig lelkiismeretesen átböngészett közülök vagy tizenötöt.

A távolbáb eső századokra vonatkozólag természetesen már megállapodott értékeléseket vesznek át e kézikönyvek, itt tehát kevésbé különböznek egymástól; a francia romantizmus képe, Victor Hugo, Musset, Vigny írói jelleme is elég világosan kerekednek ki belőlük. De azután az utolsó, „Napjainkig“ fejezetben mennyi tévedés, mennyi kihagyás, mennyi meg nem értés, mennyi banalitás!

Ez pedig nem jelent egyebet, mint hogy nagy értékek elkallódnak, s az utóbbi hatvan év irodalma jelentéktelen szürkeségbe vész a ma felnövő nemzedék szeme előtt. Kivált, ha a kézikönyvhöz olyan tanára akad, ki azt vallja, hogy az irodalom ideje leűnt, ma „nem írunk többé“, a holnap a természettudományoké.

Vandérem mindenekelőtt azt veti szemükre a kézikönyvíróknak, hogy az irodalomban nem tudnak egyebet látni egymásra következő iskolák, irányok sorozatánál s az eleven életet zárt skatulyákba szeretik elraktározni. Ez a módszer rendesen beválik a másodrendű íróknál. De már Flaubert — a Mme Bovary és a Salammbó írója — romantikus-e vagy naturalista? És Stendhal? Balzac? A kézikönyvek szerzői itt sem tudják az írók magában fejlődő egyéniségként vizsgálni s ismét csak megelégszenek azzal, hogy ellátják őket az „analízis“ vagy „szimbolizmus“ címkéjével, mely írói jellemüket távolról sem meríti ki.

Másik nagy bajuk, hogy szinte valamennyien filozófusnak nézik a költőt. Mély gondolatokat, sőt szisztémát várnak tőlük, s ezzel a követelménnyel méricskélik a fantázia gyönyörködtető ragyogását, a szív kicsurrano érzelmét, a művész vésőjének finom arabeszkjeit. De ebben nagy példák állanak előttük. Már Faguet megmondta Stendhalról, hogy „mint gondolkodó vajmi bárgyú“ s Maupassantról, hogy „nem volt szisztémája, hiányzott benne a

bírálat képessége...“ Lanson, a legvaskosabb s egyszerűs mind legjobb kézikönyv (1894) írója is állandóan beleesik az intellektualizmus hibájába. Ezért nem tudta Victor Hugo képzeletgazdagságát sem helyesen értékelni. Igaz hogy 1912-i új kiadásában a lapok alján elhelyezték „bá-nom-jegyzetek“ben kijavítja régi hibáit s — tanulva Benedetto Croce kitűnő Esztetikájából — bevallja, hogy valamikor túlzott fontosságot tulajdonított a gondolatnak a költészetben: „Végül is a költőnek nem kötelessége, hogy gondolkodjék...“ De akkor már egy egész tanár-nemzedék megtanulta tőle, hogy pl. Théophile Gautier, ez a finoman cizelláló művész csak „középszerű intelligenciával rendelkezett“, hogy Banville-nek nincsenek gondolatai s nem is érzi szükségét a gondolkodásnak. Pedig: ahol nincs, ott ne keress. Meglévő értékek mellett ily hiányokat fölhánytorgatni csak önmagunkra jellemző, nem a költőre, kiről szó van.

S mennyi téves ítélet! Flaubert egyik főmunkájáról a legtöbb kézikönyv csak azt tudja, hogy „unalmas de különös tanulmány“. Esetleg azon is mosolyoghatunk, hogy ő állítólag a „kísérleti módszert“ alkalmazta volna műveiben. Stendhalról megtudhatjuk, hogy a pszichológiai analízist ő vitte be először a regénybe, holott akkoriban ennek már elég szép tradíciója volt. Maupassant műveit pedig kár oly nagy buzgalommal magyarra fordítani, mikor a francia diák azt tanulja róla, hogy sem pszichológus nem volt, se gondolatai nem voltak, még csak olvasni sem szeretett: lelke egyszerű fényképező-lemez!

S mennyi banalitással találkozunk ott, ahol a tankönyvíró maga sines tisztában egy költő értékével! Különösen a Baudelaire és Verlaine körül virágzó semmit-mondásokból kőt tréfás kis csokrot Vandérem. Még hagyján, ha a tankönyv beírja nevük említésével, költeményeik helyett azonban bizonyos Eugéne Manuel verseit ajánlja. (Valóságban igen gyöngék). De ha egyszerű nyilatkozásra szánják el magukat, mint igekeznek, hogy a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon! A hibák és hiányok hosszú sorával kezdik s azután jön a de... „de van sok szép költeményük is“. Csúpan egy nagyon kevés elterjedt kézikönyv tudja igazságosan kijelölni e két író történelmi helyét. Szerzője pap s szinte

az egyedüli, ki lelkiismeretesen végigolvasta a francia irodalmat, hogy egyéni véleményét alkothasson magának írókról és könyvekről.

Itt rejlik ugyanis e paedagogiai munkák nagy hibája. Vandérem csodálkozva fejezi föl, hogy — beszámítva legvaskosabb tévedéseiket — csaknem minden véleményük a XIX. század két utolsó nagy kritikusából, Brunetiereből és Faguetből van többé-kevésbé lelkiismeretesen kivonatolva. Innen származnak aránytalanságaik is. Hosszú cikket szentelnek azoknak az íróknak, kiknek jó méltatását az említetteknek készen találják; zavarosan vagy röviden szólnak azokról, kiket Brunetiere és Faguet nem értettek meg (Stendhal); s megfelejtkeztek azokról — Sénancour, Fromentin, Baudelaire, a katolikus Huysmans, Henri Becque — kiket Brunetiere-ék akarattal mellőztek. A kézikönyvek nagy része ezelőtt 25 évvel készült. Pedig ma már az a bizonyos időbeli távolság, perspektíva, mely egy író megítéléséhez szükséges, sem hiányozhat. Különben pedig Boileau-nak nem volt szüksége idő-távlatra ahhoz, hogy Racine, Corneille géniusát az egykorú kontárok műveitől megkülönböztesse s biztos kézzel kijelölje az értékeket, miken három évszázad perspektívája sem változtatott egy jótányit sem.

S Vandérem itt vél a baj gyökerére tapinthatni. Az irodalomtörténész — szerinte — a kritikusra támaszkodik.

Ha a kritika éles szemmel fel tudta fedezni s ki tudta jelölni az értékest saját kora irodalmi termeléséből, az irodalomtörténész bátran építhet rá; ha nem, magának kell a válogatás és bírálat munkáját elvégeznie. Epp erre voltak képtelenek a francia kézikönyvek szerzői.

Abban tehát, hogy e kézikönyvek oly silányak az utolsó 70 év irodalmi termelésének megítélésében, Vandérem szerint a kritikára hárul az értelmi szerzőség bűne. Bűnös benne, mert az újabb irodalmi érzésmód bírálat helyett csak tagadással találkozott a hivatalos kritika részéről, megértés vágya helyett egy közlegyintéssel. Bűnös, mert értékeket nem tudott meglátni, vagy felületes szóval intézett el. Az irodalomtörténeti kézikönyvek csak a kritika parancsai szerint cselekedtek.

Kastner Jenő.